

kupljanju, klasifikaciji i komentaru izvornog materijala) lakše dolazi na pitanjima iz novije prošlosti, razume se, pod opštom pretpostavkom da kod naučnih radnika postoji smisao i spremnost za rizik kod stvaranja sinteza.

Pionirski rad M. J. Dinića odlično će poslužiti i u velikoj meri omogućiti jednu privredno-historijsku studiju o našem rudarstvu za vreme domaćih srednjevekovnih država i u prvim stolicima robovanja pod Turcima.

B. Hrabak

STJ. ANTO LJAKA, IZUMIRANJE I NESTANAK HRVATSKOG PLEMSTVA U OKOLICI ZADRA, RADOVI INSTITUTA JAZU IX, ZADAR 1962, str. 55—115.

U posljednjem svesku »Radova« (IX) zadarskog instituta JAZU objelodanjena je rasprava Stj. Antoljaka o nekim pitanjima u vezi s opstankom hrvatskog plemstva u okolici Zadra. Dosad smo s toga područja imali samo iscrpniju studiju Vj. Klaića o hrvatskim plemenima (Rad JAZU 130), pa su se radi toga njome povjesničari mnogo služili u radu. Vrijedno je obazrijeti se i na ovu novu raspravu jer ona, u neku ruku, predstavlja nadopunu istraživanjima Vj. Klaića. Tim više što je Antoljakova rasprava pisana gotovo isključivo na temelju dosada nepoznatih podataka iz zadarskog arhiva.

Antoljak ne istražuje samo postojanje »plemića 12 hrvatskih plemena« (nobiles duodecim generationum regni Croacie) u okolici Zadra, nego i onih plemena koja nisu tom institucijom obuhvaćena (Virevići, Draginići, Stupići i dr.). Objavljuje i tekstove dokumenata kasnije proveniencije (od XVI—XVIII st.) u kojima se nabrajaju pripadnici 12 plemena. U stvari, to su kasniji prijepisi Qualitera.

Istraživanje je podijelio na tri vremenska razdoblja: vladavinu Ludovika I (1342—82); do pada Zadra pod Veneciju (1409); do izumiranja tih plemena 1630. Dokumentirao je koja se plemena i u kolikom broju svojih pripadnika javljaju, gdje žive, gdje imaju posjede, dokada se spominju, kada su nestala i izumrla. Tvrdi da su Hrvati 1403. u okolici Zadra bili u plaćanju daće (kunovine) izjednačeni sa stanovnicima Slavonije (str. 106). Zaključuje da su u zadarskoj okolici, koja je bila pod turskom vlašću, iščezla hrvatska plemena, ali da su se neka od njih već prije preselila u sjeverne krajeve pod ugarsko-hrvatsku vlast, ili su sa sjevera došla na mletački teritorij oko Zadra ili se naselila u krajeve pod Velebitom ili ostala u okolici Zadra gdje su izumrla (str. 109). Zadržava se i na toponomastici koja se, po njegovu mišljenju, javlja kao dokaz za postojanje hrvatskih plemena na tom području. Zaključuje da je centar »plemića 12 hrvatskih plemena« bila okolica Zadra na području: Nin—Novigrad—Bribir—Skradin—Biograd n.m. Mjestimično je ispravio tvrdnje nekih povjesničara koji su donosili zaključke nepoznavajući neobjavljen arhivski materijal. U bilješkama je ponegdje unio polemičan ton u raspravljanja o nekim pitanjima ustanove 12 plemena, pa će se vjerojatno razviti dalja diskusija.

Rasprava nas nuka da nabacimo nekoliko misli o problemima koji se u njoj javljaju i o kojima je bilo riječi u dosadašnjoj literaturi.

Ustanova »duodecim generationum« javlja se u prvorazrednim izvorima od 1350—1459. Međutim, jedino u tzv. Qualiteru zapisana su imena svih plemena koja pripadaju toj ustanovi; iz drugih izvora možemo doznati samo za neka od njih. Taj izvor je u posljednje vrijeme proglašen grubim falsifikatom, legendom, imaginacijom, osobito što se tiče podataka da su Hrvati sklopili neki sporazum s Kolomanom 1102. (»Legendarni karakter Qualitera... imaginarna »pacta conventa«; usp. N. Klaić, Postanak plemstva »dvanaestero plemena kraljevine Hrvatske«, HZ XI—XII,

161, 162). S druge strane, taj se dokument u jednom svojem dijelu smatra toliko vjerodostojan da se isključivo po njemu označuju članovi »duodecim generationum« (»Savez plemena: Kačići, Kukari, Šubići, Čudomirići, Gušići, Lapčani-Karinjani, Poletčići, Tugomerići, Lisničiči, Jamometi. Jedino za Snačiće i Muriće nema podataka, ali je moguće, da je na tom mjestu krivo tradiran tekst Qualitera«. N. Klaić, n. dj. 154). Qualiter se, dakle, izbacuje iz historijske upotrebe kad govori o nekom sporazumu predstavnika Hrvata s Kolomanom, a upotrebljava se kao najvjerodostojniji izvor kad se govori o članovima 12 plemena. Mislim da bi dosljednost zahtijevala da se konstatira: Qualiter je legenda u cjelini kad govori o sporazumu Hrvata i Kolomana, legenda je i tada kad govori o članovima 12 plemena. Prema tome, ne zna se za sporazum Hrvata i Kolomana, ne zna se ni tko su sve pripadnici ustanove 12 plemena. Međutim, do takve radikalne tvrdnje hrvatska historiografija nije još došla. U Antoljakovoj raspravi ne nalazi se ni u jednom dokumentu iz zadarskog i ostalih arhiva uz bilo koje pleme apozicija »nobiles (ili nobilib) duodecim generationum regni Croatie« ili nešto slično. Ne postoji dakle nijedan prvorazredni dokument koji bi posvjedočio tko su sve pripadnici 12 plemena osim Qualitera.

Ako se Qualiter ne želi izbaciti iz hrvatske historije nego mu se hoće priznati stanovita vjerodostojnost, osobito s obzirom na članove ustanove 12 plemena, onda treba opet biti dosljedan i priznati vjerodostojnost i njegovu podatku da su Hrvati sklopili neki sporazum s Kolomanom. Ne ulazi se u pitanje da li je sporazum sklopljen pod svim onim uvjetima koje Qualiter navodi; to može biti stvar diskusije. Poznato je, naime, da Qualiter po svojoj formi nije međunarodni ugovor (usp. suprotno mišljenje: »Pacta conventa su bila, dakle, međunarodni ugovor«; O. Mandić, »Pacta conventa« i »dvanaest« hrvatskih bratstava, HZ XI—XII, 189), nego, u stvari, zapis kasnijeg vremena s viješću o događaju koji se dogodio ranije. Takva bi se formulacija mogla primiti. Osim toga, Qualiter nije po svojoj formi ni sadržaju isprava. Ako se smatra da se možemo pouzdati u onaj popis članova 12 plemena koji je u Qualiteru zapisan, a on je dosada, kako se čini, nenadomjestiv, i ako se smatra da to ne protuslovi drugim povijesnim činjenicama, nema razloga da se ne prihvati i vijest iz tog istog Qualitera prema kojoj su Hrvati sklopili nekakav sporazum s Kolomanom, kad se ni ta vijest ne protivi povijesnoj situaciji oko 1102. niti kasnijem povijesnom razvoju Hrvatske i njenih odnosa s Ugarskom.

Ne ulazimo ovdje u široko razlaganje iznoseći primjere iz povijesti u kojima se vjeruje kasnijim zapisima i izvorima o događajima iz starijih vremena, iako se priznaje da se nije baš sve moralo tako dogoditi kako to kasniji izvori navode. Ako se Ilijada i Odiseja smatraju povijesnim izvorom, da ne spominjemo Herodota i Livija, ne vidimo zašto i Qualiter ne bi to u stanovitoj mjeri mogao biti. Ne govori se, da su Konstantin Porfirogenet ili Toma Arcidakon falsifikatori i da su kao historijski izvor falsifikati ako se u njihovu izlaganju nađe nešto što nije sasvim istinito ili je pretjerano, tendenciozno, naknadno uneseno, subjektivno, gledano očima njihovih prilika i vremena itd. Tako se slično može dogoditi i s kasnijim prijepisima nekih isprava koje ne moraju zbog kakva sumnjivog podatka biti u cjelini falsifikati. U fim se slučajevima konstatira što nije sasvim tačno odnosno što se može ili ne može potvrditi drugim izvorima, a ostalo se priznaje ili ne priznaje kao vjerodostojno.

Međutim, ima još nešto drugo u Qualiteru što nije jasno. U njemu se spominje pleme Snačića koje se javlja u Trogiru u izvorima do u XIII stoljeće. Kasnije iz tog plemena nastaju Nelipčići (?). U XIV st. ne postoji, prema poznatim i sačuvanim izvorima, posebno pleme Snačića u direktnoj liniji. Antoljak pokušava dokazati da Snačići postoje i u XIV stoljeću. Pri tom se poziva na podatak iz 1393. u kojem se spominje »Comes Nelipac, comitem Scardone« (Miscellanea I, 17) kao dokaz postojanja

plemena Snačića u to vrijeme. To, po našem mišljenju, ne bi mogao biti dokaz jer se radi o Nelipčićima, koji kako se misli, vuku porijeklo od Snačića. Snačići se samo označuju kao daleki pređi Nelipčića. Drugi podatak o Snačićima 1344, iz grada ili okolice Splita (Antoljak, n. dj. 103, bilj. 641), također ne govori ništa, jer treba tek dokazati da su ti Snačići pripadnici plemena koji se spominju u Qualiteru odnosno da su članovi ustanove 12 plemena. Inače treba biti oprezan kod pojave istih i sličnih prezimena: da li se radi o određenom plemenu ili se samo radi o istovetnosti prezimena bez vremenske, rodbinske i društvene veze među njima (o pogreškama kod istovetnosti prezimena usp. i N. Klaić, n. dj. 155). Ako je tačna premisa da se rod Snačića poslije XIII st. ne javlja više u izvorima kao posebno pleme i u direktnoj liniji, onda se može smatrati da oni nisu mogli biti osnivači i članovi ustanove 12 plemena u pol. XIV st. (N. Klaić tvrdi da je savez 12 plemena organiziran između 1347 i 1350; n. dj. 160). Trebalo bi tada, po daljem izvođenju, zaključiti da prestanak egzistencije u direktnoj liniji plemena Snačić upućuje na terminus post quem non za pojavu i postanak ustanove 12 plemena. (Ako se u rekonstrukciji povijesnog razvoja ispriječi zapreka koja bi mogla oslabiti osnovnu postavku da se ustanova 12 plemena javlja u pol. XIV st., pogotovu kad je ta zapreka nepostojanje plemena Snačića u XIV st., tada N. Klaić jednostavno izjavljuje da je moguće da pleme Snačića nije dobro tradirano u Qualiteru odnosno da nije sigurno da su oni članovi ustanove 12 plemena; n. dj. 154. Međutim, tom se izjavom ruši osnovni izvor i za ostale članove te ustanove, jer tko onda može dokazati da su i svi ostali članovi tačno transkribirani. Svaka primjedba o loše tradiranom tekstu Qualitera upućuje na njegovo što ranije datiranje. To ide njemu u prilog).

Osim Snačića ima i drugi problem. Pleme Kukari javlja se u izvorima u XII st. (posljednji put 1178; usp. Rad 130, 36) i ponovo nakon 223 godine tek 1401 (Antoljak, n. dj. 69). Nepoznati su kroz čitavo XIII i XIV stoljeće. Da li među njima postoji kontinuitet? Ako postoji, čemu ta dvjestoljetna šutnja o njima kad su u pol. XIV st. članovi važne ustanove 12 plemena? Da li je to u XII i XV stoljeću isto pleme? Ako nije isto pleme, da li su članovi ustanove 12 plemena oni iz XII ili oni iz XV stoljeća? Ako su to oni iz XII st., tad se terminus post quem non za postanak ustanove 12 plemena spušta u XII st. tj. do prestanka egzistencije plemena Kukara. Može se, prema tome, zaključiti: ako postoji ustanova 12 plemena u XII i XIII st., onda njeni članovi mogu biti ona plemena koja tada žive. U XIV st. članovi bi te ustanove bila druga plemena koja sva nisu poznata. Svakako ona plemena koja ne žive u pol. XIV st. ne mogu biti ni članovi, a kamoli osnivači ustanove 12 plemena.

Mora se dopustiti mogućnost da su se unutar te ustanove mogle događati i promjene. Virevići, prema poznatoj ispravi 1350/51, nastoje da im se prizna status odnosno da uđu u krug 12 plemena, ali im to ne uspijeva (usp. još i O. Mandić, n. dj. 193—194). Uostalom ako bi i priznali, što se iz isprave zbilja ne da zaključiti, da su Virevići primljeni i priznati kao plemići 12 plemena zbog ženidbenih veza, na čemu inzistira N. Klaić (Plemstvo dvanaestero plemena kraljevine Hrvatske, HZ IX, 92—93), značilo bi da su primljeni na nečije ispražnjeno mjesto. Tada bi trebalo ustanoviti čije su mjesto popunili. (Usput se može napomenuti da su se u Dubrovniku neki rodovi ženili vlastelinkama u XIV st., ali tim činom nisu postajali dubrovačka vlastela.) Ali, ako već Virevićima nije uspjelo 1350/51. da postanu članovi 12 plemena, ne znači da to nije možda pošlo za rukom nekim drugima. Pretpostavlja se da je morao postojati neki način da se izumrli predstavnici jednog plemena zamijene predstavnicima drugih plemena u jednoj tačnim brojem određenoj ustanovi. Zašto ta ustanova ne bi mogla podlijegati i unutrašnjim i personalnih promjenama? Isprava iz 1360 (Šišić, Priručnik, 491) pokazuje da su neka plemena jednostavno sama sebe proglašavala za »nobiles duodecim generationum regni Croatiae«, pa je sud morao s njima imati posla. To dokazuje da se ustanova 12 plemena već degenirala, jer bilo tko izjavljuje da je član te ustanove.

Terminus ante quem non za postanak ustanove 12 plemena ne bi se mogao tačno odrediti. Interesantnosti radi može se napomenuti da se u XI st., za vrijeme Krešimira IV, spominju neka dvanaestorica župana (*«qui veniens satisfactionem accepit ab eo iurans cum duodecim suis iuppanis non se teneri illo crimine;»* Foretić, *Starine* 46, str. 30, 38). Izrečeno je i mišljenje »da bi to bio možda indirektni doduše, ali prvi poznati nam spomen dvanaestorice župana hrvatskih plemena« (Foretić, n. dj. 38), Baradinu oku nije izmakao ovaj podatak. On, doduše, odbija povezivanje ovih 12 župana sa 12 hrvatskih plemena, jer ističe da se tu radi »o onodobnoj roti, koja se kod Slavena obično vršila u duodecimalnom broju«, da se, dakle, radi »o broju rotnika pri zakletvi ili roti« (Rad 311, str. 187, bilj. 3). Barada i nije mogao zastupati drukčije mišljenje jer je njegova teza da se ustanova 12 plemena javlja 1102. Međutim, činjenica je da u Hrvatskoj u XI st., prema jednom drugorazrednom izvoru, postoji određeni broj 12 župana koji su uz kralja i koji vrše stanovitu funkciju u sudbenim stvarima. Oni su, istina, mogli biti i rotnici, ali broj rotnika nije uvijek morao biti 12, nego 1, 2, 3, 4, 6, 7, 10, 11, 25 itd. (usp. Vl. Mažuranić, Prinosi za pravno-povijesni rječnik, sub »porota« str. 1012—1027).

Slučaj plemena Murića (de genere Murithorum/cithorum) svakako je vrijedan pažnje. Ne zna se, prema dosad poznatim izvorima, da je postojalo pleme Murića odnosno Citića. To je bez sumnje jedan od najtežih problema u analizi Qualitera. Pokušava se identificirati: Murithorum = Morouigi. Na taj način bi se mogao spasiti Qualiter kao povijesni izvor. Ali ako se ne primi identifikacija Murići = Mogorovići, a ne može se dokazati ni postojanje plemena Murića u Hrvatskoj do pol. XIV st., tada bismo morali odlučno odbaciti Qualiter kao historijski izvor u cijelosti — i što se tiče vijesti o nekom sporazumu Hrvata s Kolomanom i vijesti o članovima 12 plemena i svrstati ga u red falsifikata kao npr. poznatu Konstantinovu darovnicu papi. Prema tome, Qualiter kao izvor čeka još uvijek potpunije objašnjenje u cjelini i u detaljima.

Ovo nekoliko letimično nabačenih primjedaba upućuje da je Qualiter kao dokument i kao problem dosta zamršen i da traži daljnja objašnjenja. Svake jednostavne i jednostrane krajnosti (legenda, imaginacija — državnopravni ugovor) su nategnute. Taj dokument, nažalost, poslije tolikih stoljeća doista čeka obradu koja bi više-manje zadovoljila sve prigovore. Moglo bi se zaključiti: ustanova 12 plemena javlja se u prvorazrednim izvorima u pol. XIV st. Neka plemena koja Qualiter označuje kao članove te ustanove, ne žive — prema dosad poznatim dokumentima — u XIV stoljeću. Prema tome ne bi mogli biti ni osnivači, ni članovi te ustanove u to vrijeme. Ako se primi kao istinito da su članovi ustanove 12 plemena samo ona plemena koja su zapisana u Qualiteru, onda terminus post quem non za postanak te ustanove i Qualitera jest prestanak egzistencije plemena koja nestaju u direktnoj liniji prije XIV stoljeća. Svako dokazivanje da su okolnosti uvjetovale pojavu te ustanove u pol. XIV st. ima isto takvu snagu kao i dokazivanje da su okolnosti uvjetovale pojavu te ustanove u XII ili kojem drugom stoljeću.

Da se sada vratimo na Antoljakovu raspravu. Preko volje moramo nadopuniti Antoljakove upravo bezbrojne podatke. Vjerojatno omaškom nije uzeo u obzir objelodanjene »Spise zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo, 1279—1308«, Zadar 1959. Zbog toga nije u 6. pogl. svoje rasprave (str. 93—96) unio neke podatke koji upotpunjuju podatke o plemenima u XIII stoljeću. Navest ćemo samo one koji se odnose na pripadnike 12 plemena. »Radoanus Subic de Pago« 15. X 1289. prodaje gonjaj zemlje na o. Pagu (Spisi, 161). Šubići su dakle imali posjede i na o. Pagu. Gusići su imali 8. III 1296. zemlju u Brusnici (*«terras de (Bru)snica, quas emi a Guschichs, ib. 86; Mistichna Jamomet posjednik je u Selcu 25. V 1290 (ib. 230). Ovaj podatak o Jamometićima ukazuje da se javljaju prije 1297, a ne tek tada (Antoljak, n. dj. 95); 21. V 1290. živi u Zadru «Damianus, filius condam Uelcogne Cacig«*

(Spisi, 228); u Zadru živi 8. III 1269. i »frater Michael Kacig de ordine Praedicatorum« (ib. 88); neki »Paulus Iadrensis« daje 26. II 1290. »ad pastinandum ad vineam uobis Uolcine uornico meo et Dominiče fratribus filiis condam Prodani de genere Caçiç, habitatoribus in uilla mea ad sanctam Sopiam gonay du (o de) terra mea ad quartum« (ib. 205—6). Nisu, dakle, svi od plemena Kačića bili bogati zemljom, kad uzimaju tuđu zemlju na obradu na četvrtinu i nemaju svoje kuće. »Iursa Cudomyrich, filius condam Iuanni Cudomyrichy« daje u zalog 1287.(?) u ime novčanog zajma zemlje u »Sclauonii« (ib. 38); Crancho Morouig u IV mjesecu 1286. sastavlja testament iz kojeg se vidi da se bavio stočarstvom (ib. 45). Osim ovih nadopuna, koje bi mjestimično mogle biti i opširnije da ih se uklopi u genealošku cjelinu pojedinog plemena, možemo dodati i jednu napomenu glede lokaliteta. Današnji lokalitet Poličnik (Polešnik) smatramo da je etnikom i vezan uz postojbinu plemena Poletčića.

Josip Lučić

ANALI HISTORIJSKOG INSTITUTA U DUBROVNIKU VIII—IX, 1960—61, str. 652.

Novi svezak (dvobroj VIII—IX) Anala donosi niz novih raznovrsnih rasprava i materijala u svojem 31 prilogu. Pored već poznatih stalnih i povremenih suradnika pojavljuje se i dobar broj novih. Prvi put se javljaju na stranicama Anala I. Ostojić, Š. Bešlagić, L. Glesinger, T. Macan, T. Matić, S. Plančić, R. Bogišić i S. Obad. Prikazat ćemo sadržaj redom tiskanih priloga.

G. Novak, Borba za narodni jezik u školama, sudovanju i uredovanju u Dalmaciji (prilog narodnom preporodu u Dalmaciji). Stav Austrije, koja je do 1859. favorizirala talijanski jezik u Dalmaciji na štetu hrvatskog, autor objašnjava time da Austrija »nije zapravo znala da li je pogibeljnija Italija koja se stvarala ili panslavizam«. Tek poslije ujedinjenja Italije, Austrija odlučnije nastupa protiv utjecaja talijanskog elementa. Usprkos tome, hrvatski je jezik teško dobivao ravnopravnost u unutarnjem poslovanju sudova. Pokušaj (1903) da službeni jezik bude njemački, propao je. Iako se već 1848. u Dubrovniku i Kotoru osnivaju tzv. normalne škole s narodnim nastavnim jezikom, koji se 1849—51. probio kao obavezan predmet i u gimnazije, tek 1876. osniva se drž. gimnazija u Dubrovniku s hrvatskim kao isključivo nastavnim jezikom a preparandija u Arbanasima kod Zadra 1880. Premda postoji monografija Vj. Meštrovića, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX st., Zagreb 1959, s posebnim poglavljem: »Uvođenje hrvatskog jezika u sudstvo 1860—1909« (str. 84—90), prilog G. Novaka donosi i sa tog područja dosta novog materijala (usp. str. 21—23).

J. Luetić, Spojnica antičkog sidra iz pomorskog muzeja u Dubrovniku. Opisuje tu novu akviziciju muzeja izvučenu iz mora kod Gornjeg Molunta, koja je raritet i svega drugi primjerak u našim muzejima.

K. Petrov, Jedna euharistijska labis u Makedoniji. Zadržava se na dosad nepoznatoj žličici osobite vrijednosti iz Arheološkog muzeja u Skoplju. Zbog umjetnički izrađenog delfina — euharistijskog simbola, tvrdi da je služila u crkvene svrhe. Potječe »iz radionice ranovizantijskog perioda na teritoriji Makedonije«.

I. Ostojić, Postanak samostana sv. Benedikta u Splitu. Objelodanjuje nov prijepis fundacione isprave samostana sv. Benedikta u Splitu (od 12. XII 1069). Rački ju je ubrojio među prerađene listine. Autor priznaje da je ovo prijepis, ali ne sumnja u autentičnost teksta. Dokument je, prema njegovu mišljenju, potvrda,

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

kupljanju, klasifikaciji i komentaru izvornog materijala) lakše dolazi na pitanjima iz novije prošlosti, razume se, pod opštom pretpostavkom da kod naučnih radnika postoji smisao i spremnost za rizik kod stvaranja sinteza.

Pionirski rad M. J. Dinića odlično će poslužiti i u velikoj meri omogućiti jednu privredno-historijsku studiju o našem rudarstvu za vreme domaćih srednjevekovnih država i u prvim stolecima robovanja pod Turcima.

B. Hrabak

STJ. ANTO LJAKA, IZUMIRANJE I NESTANAK HRVATSKOG PLEMSTVA U OKOLICI ZADRA, RADOVI INSTITUTA JAZU IX, ZADAR 1962, str. 55—115.

U posljednjem svesku »Radova« (IX) zadarskog instituta JAZU objelodanjena je rasprava Stj. Antoljaka o nekim pitanjima u vezi s opstankom hrvatskog plemstva u okolici Zadra. Dosad smo s toga područja imali samo iscrpniju studiju Vj. Klaića o hrvatskim plemenima (Rad JAZU 130), pa su se radi toga njome povjesničari mnogo služili u radu. Vrijedno je obazrijeti se i na ovu novu raspravu jer ona, u neku ruku, predstavlja nadopunu istraživanjima Vj. Klaića. Tim više što je Antoljakova rasprava pisana gotovo isključivo na temelju dosada nepoznatih podataka iz zadarskog arhiva.

Antoljak ne istražuje samo postojanje »plemića 12 hrvatskih plemena« (nobiles duodecim generationum regni Croacie) u okolici Zadra, nego i onih plemena koja nisu tom institucijom obuhvaćena (Virevići, Draginići, Stupići i dr.). Objavljuje i tekstove dokumenata kasnije provenijencije (od XVI—XVIII st.) u kojima se nabrajaju pripadnici 12 plemena. U stvari, to su kasniji prijepisi Qualitera.

Istraživanje je podijelio na tri vremenska razdoblja: vladavinu Ludovika I (1342—82); do pada Zadra pod Veneciju (1409); do izumiranja tih plemena 1630. Dokumentirao je koja se plemena i u kolikom broju svojih pripadnika javljaju, gdje žive, gdje imaju posjede, dokada se spominju, kada su nestala i izumrla. Tvrdi da su Hrvati 1403. u okolici Zadra bili u plaćanju daće (kunovine) izjednačeni sa stanovnicima Slavonije (str. 106). Zaključuje da su u zadarskoj okolici, koja je bila pod turskom vlašću, iščezla hrvatska plemena, ali da su se neka od njih već prije preselila u sjeverne krajeve pod ugarsko-hrvatsku vlast, ili su sa sjevera došla na mletački teritorij oko Zadra ili se naselila u krajeve pod Velebitom ili ostala u okolici Zadra gdje su izumrla (str. 109). Zadržava se i na toponomastici koja se, po njegovu mišljenju, javlja kao dokaz za postojanje hrvatskih plemena na tom području. Zaključuje da je centar »plemića 12 hrvatskih plemena« bila okolica Zadra na području: Nin—Novigrad—Bribir—Skradin—Biograd n.m. Mjestimično je ispravio tvrdnje nekih povjesničara koji su donosili zaključke nepoznavajući neobjavljen arhivski materijal. U bilješkama je ponegdje unio polemičan ton u raspravljanja o nekim pitanjima ustanove 12 plemena, pa će se vjerojatno razviti dalja diskusija.

Rasprava nas nuka da nabacimo nekoliko misli o problemima koji se u njoj javljaju i o kojima je bilo riječi u dosadašnjoj literaturi.

Ustanova »duodecim generationum« javlja se u prvorazrednim izvorima od 1350—1459. Međutim, jedino u tzv. Qualiteru zapisana su imena svih plemena koja pripadaju toj ustanovi; iz drugih izvora možemo doznati samo za neka od njih. Taj izvor je u posljednje vrijeme proglašen grubim falsifikatom, legendom, imaginacijom, osobito što se tiče podataka da su Hrvati sklopili neki sporazum s Kolomanom 1102. (»Legendarni karakter Qualitera... imaginarna »pacta conventa«; usp. N. Klaić, Postanak plemstva »dvanaestero plemena kraljevine Hrvatske«, HZ XI—XII,

161, 162). S druge strane, taj se dokument u jednom svojem dijelu smatra toliko vjerodostojan da se isključivo po njemu označuju članovi »duodecim generationum« (»Savez plemena: Kačići, Kukari, Šubići, Čudomirići, Gušići, Lapčani-Karinjani, Poletčići, Tugomerići, Lisničiči, Jamometi. Jedino za Snačiće i Muriće nema podataka, ali je moguće, da je na tom mjestu krivo tradiran tekst Qualitera«. N. Klaić, n. dj. 154). Qualiter se, dakle, izbacuje iz historijske upotrebe kad govori o nekom sporazumu predstavnika Hrvata s Kolomanom, a upotrebljava se kao najvjerodostojniji izvor kad se govori o članovima 12 plemena. Mislim da bi dosljednost zahtijevala da se konstatira: Qualiter je legenda u cjelini kad govori o sporazumu Hrvata i Kolomana, legenda je i tada kad govori o članovima 12 plemena. Prema tome, ne zna se za sporazum Hrvata i Kolomana, ne zna se ni tko su sve pripadnici ustanove 12 plemena. Međutim, do takve radikalne tvrdnje hrvatska historiografija nije još došla. U Antoljakovoj raspravi ne nalazi se ni u jednom dokumentu iz zadarskog i ostalih arhiva uz bilo koje pleme apozicija »nobiles (ili nobilib) duodecim generationum regni Croatie« ili nešto slično. Ne postoji dakle nijedan prvorazredni dokument koji bi posvjedočio tko su sve pripadnici 12 plemena osim Qualitera.

Ako se Qualiter ne želi izbaciti iz hrvatske historije nego mu se hoće priznati stanovita vjerodostojnost, osobito s obzirom na članove ustanove 12 plemena, onda treba opet biti dosljedan i priznati vjerodostojnost i njegovu podatku da su Hrvati sklopili neki sporazum s Kolomanom. Ne ulazi se u pitanje da li je sporazum sklopljen pod svim onim uvjetima koje Qualiter navodi; to može biti stvar diskusije. Poznato je, naime, da Qualiter po svojoj formi nije međunarodni ugovor (usp. suprotno mišljenje: »Pacta conventa su bila, dakle, međunarodni ugovor«; O. Mandić, »Pacta conventa« i »dvanaest« hrvatskih bratstava, HZ XI—XII, 189), nego, u stvari, zapis kasnijeg vremena s viješću o događaju koji se dogodio ranije. Takva bi se formulacija mogla primiti. Osim toga, Qualiter nije po svojoj formi ni sadržaju isprava. Ako se smatra da se možemo pouzdati u onaj popis članova 12 plemena koji je u Qualiteru zapisan, a on je dosada, kako se čini, nenadomjestiv, i ako se smatra da to ne protuslovi drugim povijesnim činjenicama, nema razloga da se ne prihvati i vijest iz tog istog Qualitera prema kojoj su Hrvati sklopili nekakav sporazum s Kolomanom, kad se ni ta vijest ne protivi povijesnoj situaciji oko 1102. niti kasnijem povijesnom razvoju Hrvatske i njenih odnosa s Ugarskom.

Ne ulazimo ovdje u široko razlaganje iznoseći primjere iz povijesti u kojima se vjeruje kasnijim zapisima i izvorima o događajima iz starijih vremena, iako se priznaje da se nije baš sve moralo tako dogoditi kako to kasniji izvori navode. Ako se Ilijada i Odiseja smatraju povijesnim izvorom, da ne spominjemo Herodota i Livija, ne vidimo zašto i Qualiter ne bi to u stanovitoj mjeri mogao biti. Ne govori se, da su Konstantin Porfirogenet ili Toma Arcidakon falsifikatori i da su kao historijski izvor falsifikati ako se u njihovu izlaganju nađe nešto što nije sasvim istinito ili je pretjerano, tendenciozno, naknadno uneseno, subjektivno, gledano očima njihovih prilika i vremena itd. Tako se slično može dogoditi i s kasnijim prijepisima nekih isprava koje ne moraju zbog kakva sumnjivog podatka biti u cjelini falsifikati. U fim se slučajevima konstatira što nije sasvim tačno odnosno što se može ili ne može potvrditi drugim izvorima, a ostalo se priznaje ili ne priznaje kao vjerodostojno.

Međutim, ima još nešto drugo u Qualiteru što nije jasno. U njemu se spominje pleme Snačića koje se javlja u Trogiru u izvorima do u XIII stoljeće. Kasnije iz tog plemena nastaju Nelipčići (?). U XIV st. ne postoji, prema poznatim i sačuvanim izvorima, posebno pleme Snačića u direktnoj liniji. Antoljak pokušava dokazati da Snačići postoje i u XIV stoljeću. Pri tom se poziva na podatak iz 1393. u kojem se spominje »Comes Nelipac, comitem Scardone« (Miscellanea I, 17) kao dokaz postojanja

plemena Snačića u to vrijeme. To, po našem mišljenju, ne bi mogao biti dokaz jer se radi o Nelipčićima, koji kako se misli, vuku porijeklo od Snačića. Snačići se samo označuju kao daleki pređi Nelipčića. Drugi podatak o Snačićima 1344, iz grada ili okolice Splita (Antoljak, n. dj. 103, bilj. 641), također ne govori ništa, jer treba tek dokazati da su ti Snačići pripadnici plemena koji se spominju u Qualiteru odnosno da su članovi ustanove 12 plemena. Inače treba biti oprezan kod pojave istih i sličnih prezimena: da li se radi o određenom plemenu ili se samo radi o istovetnosti prezimena bez vremenske, rodbinske i društvene veze među njima (o pogreškama kod istovetnosti prezimena usp. i N. Klaić, n. dj. 155). Ako je tačna premisa da se rod Snačića poslije XIII st. ne javlja više u izvorima kao posebno pleme i u direktnoj liniji, onda se može smatrati da oni nisu mogli biti osnivači i članovi ustanove 12 plemena u pol. XIV st. (N. Klaić tvrdi da je savez 12 plemena organiziran između 1347 i 1350; n. dj. 160). Trebalo bi tada, po daljem izvođenju, zaključiti da prestanak egzistencije u direktnoj liniji plemena Snačić upućuje na terminus post quem non za pojavu i postanak ustanove 12 plemena. (Ako se u rekonstrukciji povijesnog razvoja ispriječi zapreka koja bi mogla oslabiti osnovnu postavku da se ustanova 12 plemena javlja u pol. XIV st., pogotovu kad je ta zapreka nepostojanje plemena Snačića u XIV st., tada N. Klaić jednostavno izjavljuje da je moguće da pleme Snačića nije dobro tradirano u Qualiteru odnosno da nije sigurno da su oni članovi ustanove 12 plemena; n. dj. 154. Međutim, tom se izjavom ruši osnovni izvor i za ostale članove te ustanove, jer tko onda može dokazati da su i svi ostali članovi tačno transkribirani. Svaka primjedba o loše tradiranom tekstu Qualitera upućuje na njegovo što ranije datiranje. To ide njemu u prilog).

Osim Snačića ima i drugi problem. Pleme Kukari javlja se u izvorima u XII st. (posljednji put 1178; usp. Rad 130, 36) i ponovo nakon 223 godine tek 1401 (Antoljak, n. dj. 69). Nepoznati su kroz čitavo XIII i XIV stoljeće. Da li među njima postoji kontinuitet? Ako postoji, čemu ta dvjestoljetna šutnja o njima kad su u pol. XIV st. članovi važne ustanove 12 plemena? Da li je to u XII i XV stoljeću isto pleme? Ako nije isto pleme, da li su članovi ustanove 12 plemena oni iz XII ili oni iz XV stoljeća? Ako su to oni iz XII st., tad se terminus post quem non za postanak ustanove 12 plemena spušta u XII st. tj. do prestanka egzistencije plemena Kukara. Može se, prema tome, zaključiti: ako postoji ustanova 12 plemena u XII i XIII st., onda njeni članovi mogu biti ona plemena koja tada žive. U XIV st. članovi bi te ustanove bila druga plemena koja sva nisu poznata. Svakako ona plemena koja ne žive u pol. XIV st. ne mogu biti ni članovi, a kamoli osnivači ustanove 12 plemena.

Mora se dopustiti mogućnost da su se unutar te ustanove mogle događati i promjene. Virevići, prema poznatoj ispravi 1350/51, nastoje da im se prizna status odnosno da uđu u krug 12 plemena, ali im to ne uspijeva (usp. još i O. Mandić, n. dj. 193—194). Uostalom ako bi i priznali, što se iz isprave zbilja ne da zaključiti, da su Virevići primljeni i priznati kao plemići 12 plemena zbog ženidbenih veza, na čemu inzistira N. Klaić (Plemstvo dvanaestero plemena kraljevine Hrvatske, HZ IX, 92—93), značilo bi da su primljeni na nečije ispražnjeno mjesto. Tada bi trebalo ustanoviti čije su mjesto popunili. (Usput se može napomenuti da su se u Dubrovniku neki rodovi ženili vlastelinkama u XIV st., ali tim činom nisu postajali dubrovačka vlastela.) Ali, ako već Virevićima nije uspjelo 1350/51. da postanu članovi 12 plemena, ne znači da to nije možda pošlo za rukom nekim drugima. Pretpostavlja se da je morao postojati neki način da se izumrli predstavnici jednog plemena zamijene predstavnicima drugih plemena u jednoj tačnim brojem određenoj ustanovi. Zašto ta ustanova ne bi mogla podlijegati i unutrašnjim i personalnim promjenama? Isprava iz 1360 (Šišić, Priručnik, 491) pokazuje da su neka plemena jednostavno sama sebe proglašavala za »nobiles duodecim generationum regni Croatiae«, pa je sud morao s njima imati posla. To dokazuje da se ustanova 12 plemena već degenirala, jer bilo tko izjavljuje da je član te ustanove.

Terminus ante quem non za postanak ustanove 12 plemena ne bi se mogao tačno odrediti. Interesantnosti radi može se napomenuti da se u XI st., za vrijeme Krešimira IV, spominju neka dvanaestorica župana (*«qui veniens satisfactionem accepit ab eo iurans cum duodecim suis iuppanis non se teneri illo crimine;»* Foretić, *Starine* 46, str. 30, 38). Izrečeno je i mišljenje »da bi to bio možda indirektni doduše, ali prvi poznati nam spomen dvanaestorice župana hrvatskih plemena« (Foretić, n. dj. 38), Baradinu oku nije izmakao ovaj podatak. On, doduše, odbija povezivanje ovih 12 župana sa 12 hrvatskih plemena, jer ističe da se tu radi »o onodobnoj roti, koja se kod Slavena obično vršila u duodecimalnom broju«, da se, dakle, radi »o broju rotnika pri zakletvi ili roti« (Rad 311, str. 187, bilj. 3). Barada i nije mogao zastupati drukčije mišljenje jer je njegova teza da se ustanova 12 plemena javlja 1102. Međutim, činjenica je da u Hrvatskoj u XI st., prema jednom drugorazrednom izvoru, postoji određeni broj 12 župana koji su uz kralja i koji vrše stanovitu funkciju u sudbenim stvarima. Oni su, istina, mogli biti i rotnici, ali broj rotnika nije uvijek morao biti 12, nego 1, 2, 3, 4, 6, 7, 10, 11, 25 itd. (usp. Vl. Mažuranić, Prinosi za pravno-povijesni rječnik, sub »porota« str. 1012—1027).

Slučaj plemena Murića (de genere Murithorum/cithorum) svakako je vrijedan pažnje. Ne zna se, prema dosad poznatim izvorima, da je postojalo pleme Murića odnosno Citića. To je bez sumnje jedan od najtežih problema u analizi Qualitera. Pokušava se identificirati: Murithorum = Morouigi. Na taj način bi se mogao spasiti Qualiter kao povijesni izvor. Ali ako se ne primi identifikacija Murići = Mogorovići, a ne može se dokazati ni postojanje plemena Murića u Hrvatskoj do pol. XIV st., tada bismo morali odlučno odbaciti Qualiter kao historijski izvor u cijelosti — i što se tiče vijesti o nekom sporazumu Hrvata s Kolomanom i vijesti o članovima 12 plemena i svrstati ga u red falsifikata kao npr. poznatu Konstantinovu darovnicu papi. Prema tome, Qualiter kao izvor čeka još uvijek potpunije objašnjenje u cjelini i u detaljima.

Ovo nekoliko letimično nabačenih primjedaba upućuje da je Qualiter kao dokument i kao problem dosta zamršen i da traži daljnja objašnjenja. Svake jednostavne i jednostrane krajnosti (legenda, imaginacija — državnopravni ugovor) su nategnute. Taj dokument, nažalost, poslije tolikih stoljeća doista čeka obradu koja bi više-manje zadovoljila sve prigovore. Moglo bi se zaključiti: ustanova 12 plemena javlja se u prvorazrednim izvorima u pol. XIV st. Neka plemena koja Qualiter označuje kao članove te ustanove, ne žive — prema dosad poznatim dokumentima — u XIV stoljeću. Prema tome ne bi mogli biti ni osnivači, ni članovi te ustanove u to vrijeme. Ako se primi kao istinito da su članovi ustanove 12 plemena samo ona plemena koja su zapisana u Qualiteru, onda terminus post quem non za postanak te ustanove i Qualitera jest prestanak egzistencije plemena koja nestaju u direktnoj liniji prije XIV stoljeća. Svako dokazivanje da su okolnosti uvjetovale pojavu te ustanove u pol. XIV st. ima isto takvu snagu kao i dokazivanje da su okolnosti uvjetovale pojavu te ustanove u XII ili kojem drugom stoljeću.

Da se sada vratimo na Antoljakovu raspravu. Preko volje moramo nadopuniti Antoljakove upravo bezbrojne podatke. Vjerojatno omaškom nije uzeo u obzir objelodanjene »Spise zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo, 1279—1308«, Zadar 1959. Zbog toga nije u 6. pogl. svoje rasprave (str. 93—96) unio neke podatke koji upotpunjuju podatke o plemenima u XIII stoljeću. Navest ćemo samo one koji se odnose na pripadnike 12 plemena. »Radoanus Subic de Pago« 15. X 1289. prodaje gonjaj zemlje na o. Pagu (Spisi, 161). Šubići su dakle imali posjede i na o. Pagu. Gusići su imali 8. III 1296. zemlju u Brusnici (*«terras de (Bru)snica, quas emi a Guschichs, ib. 86; Mistichna Jamomet posjednik je u Selcu 25. V 1290 (ib. 230). Ovaj podatak o Jamometićima ukazuje da se javljaju prije 1297, a ne tek tada (Antoljak, n. dj. 95); 21. V 1290. živi u Zadru «Damianus, filius condam Uelcogne Cacig«*

(Spisi, 228); u Zadru živi 8. III 1269. i »frater Michael Kacig de ordine Praedicatorum« (ib. 88); neki »Paulus Iadrensis« daje 26. II 1290. »ad pastinandum ad vineam uobis Uolcine uornico meo et Dominiče fratribus filiis condam Prodani de genere Cačić, habitatoribus in uilla mea ad sanctam Sopiam gonay du (o de) terra mea ad quartum« (ib. 205—6). Nisu, dakle, svi od plemena Kačića bili bogati zemljom, kad uzimaju tuđu zemlju na obradu na četvrtinu i nemaju svoje kuće. »Iursa Cudomyrich, filius condam Iuanni Cudomyrichy« daje u zalog 1287.(?) u ime novčanog zajma zemlje u »Sclauonii« (ib. 38); Crancho Morouig u IV mjesecu 1286. sastavlja testament iz kojeg se vidi da se bavio stočarstvom (ib. 45). Osim ovih nadopuna, koje bi mjestimično mogle biti i opširnije da ih se uklopi u genealošku cjelinu pojedinog plemena, možemo dodati i jednu napomenu glede lokaliteta. Današnji lokalitet Poličnik (Polešnik) smatramo da je etnikom i vezan uz postojbinu plemena Poletčića.

Josip Lučić

ANALI HISTORIJSKOG INSTITUTA U DUBROVNIKU VIII—IX, 1960—61, str. 652.

Novi svezak (dvobroj VIII—IX) Anala donosi niz novih raznovrsnih rasprava i materijala u svojem 31 prilogu. Pored već poznatih stalnih i povremenih suradnika pojavljuje se i dobar broj novih. Prvi put se javljaju na stranicama Anala I. Ostojić, Š. Bešlagić, L. Glesinger, T. Macan, T. Matić, S. Plančić, R. Bogišić i S. Obad. Prikazat ćemo sadržaj redom tiskanih priloga.

G. Novak, Borba za narodni jezik u školama, sudovanju i uredovanju u Dalmaciji (prilog narodnom preporodu u Dalmaciji). Stav Austrije, koja je do 1859. favorizirala talijanski jezik u Dalmaciji na štetu hrvatskog, autor objašnjava time da Austrija »nije zapravo znala da li je pogibeljnija Italija koja se stvarala ili panslavizam«. Tek poslije ujedinjenja Italije, Austrija odlučnije nastupa protiv utjecaja talijanskog elementa. Usprkos tome, hrvatski je jezik teško dobivao ravnopravnost u unutarnjem poslovanju sudova. Pokušaj (1903) da službeni jezik bude njemački, propao je. Iako se već 1848. u Dubrovniku i Kotoru osnivaju tzv. normalne škole s narodnim nastavnim jezikom, koji se 1849—51. probio kao obavezan predmet i u gimnazije, tek 1876. osniva se drž. gimnazija u Dubrovniku s hrvatskim kao isključivo nastavnim jezikom a preparandija u Arbanasima kod Zadra 1880. Premda postoji monografija Vj. Meštrovića, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX st., Zagreb 1959, s posebnim poglavljem: »Uvođenje hrvatskog jezika u sudstvo 1860—1909« (str. 84—90), prilog G. Novaka donosi i sa tog područja dosta novog materijala (usp. str. 21—23).

J. Luetić, Spojnica antičkog sidra iz pomorskog muzeja u Dubrovniku. Opisuje tu novu akviziciju muzeja izvučenu iz mora kod Gornjeg Molunta, koja je raritet i svega drugi primjerak u našim muzejima.

K. Petrov, Jedna euharistijska labis u Makedoniji. Zadržava se na dosad nepoznatoj žličici osobite vrijednosti iz Arheološkog muzeja u Skoplju. Zbog umjetnički izrađenog delfina — euharistijskog simbola, tvrdi da je služila u crkvene svrhe. Potječe »iz radionice ranovizantijskog perioda na teritoriji Makedonije«.

I. Ostojić, Postanak samostana sv. Benedikta u Splitu. Objelodanjuje nov prijepis fundacione isprave samostana sv. Benedikta u Splitu (od 12. XII 1069). Rački ju je ubrojio među prerađene listine. Autor priznaje da je ovo prijepis, ali ne sumnja u autentičnost teksta. Dokument je, prema njegovu mišljenju, potvrda,

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB